

Милутин Ђуричковић
Висока школа за васпитаче
струковних студија
Алексинач

САВРЕМЕНА ТУРКМЕНИСТАНСКА ПОЕЗИЈА ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ

(генеза, развој, поетика)

Апстракт: У раду се разматрају генеза, развој и поетика савремене туркменистанске поезије за децу и младе, која је нашим читаоцима мало позната. Најпре указујемо на одређене идејно-мотивске и језичко-стилске особености, са посебним освртом на лирику појединих значајних представника. Свесни свих ограничења и недоступности одређеног дела материјала, размотрићемо поједине сегменте туркменистанске поезије за децу, као и збирку песама/прича једног од водећих стваралаца Агагелдија Аланазарова *Стишжем веџар* (2012), чији је приређивач и преводилац Душан Ђуришић. Ради се о ретком и драгоценом подухвату (преведеном са руског), који у доброј мери осветљава тематику и поетику не само овог аутора већ и савремене туркменистанске поезије за децу и младе у целини.

Кључне речи: туркменистанска поезија, деца, језик, стил, тематика, поетика.

„Златни, мили
крајеви без броја.
Све је, све је –
Туркменија моја!“
(Нури Бајрамов)

1.

Туркменистан или Туркменија је држава у централној Азији и граничи се са Авганистаном, Ираном, Казахастаном, Узбекистаном и излази на Каспијско море. Туркменистан има дугу и занимљиву историју, јер су многе војске и разна царстава пролазиле кроз ову земљу на путу ка новим територијама. После Александра Великог (4. век) и Персијског царства, у 7. веку Арапи освајају овај регион, који са собом доносе ислам и блискоисточну културу. Сматра се да је у то време успостављен познати „пут свице“, који је био главна трговачка веза између Европе и Азије.

Средином 11. века, моћни Турци Селџуци су концентрисали своје снаге на територији Туркменистана у покушају да се прошире у Авганистан. Царство Селџука се срушило у другој половини 12. века, и Туркмени су изгубили своју независност када је Џингис-кан преузео контролу над Каспиј-

ским морем на свом путу на запад. У наредних седам векова, Туркмени су живели под разним царствима и водили сталне међуплеменске ратове.

До 1894. царска Русија је преузела контролу над Туркменистаном. Октобарска револуција 1917. и политички немири који су уследили довели су до проглашења Туркменске републике, као једне од 15 република Совјетског Савеза 1924. У ово време су формиране модерне границе Туркменистана, који је своју независност прогласио крајем 1991. године када је званично и признат после распада СССР-а. У етничком погледу најбројнији су Туркмени, а остали народи (њих 40) су: Узбекистанци, Руси, Казахстанци, Татари, Азери, Белуци, Јермени, Украјинци, Иранци, Таџикистанци, Белоруси, Корејци, Курди, Башкири, Чуваши, Немци, Осети, Молдавци, Ујгури, Грузини, Чечени, Киргизи, Пољаци, Грци, Јевреји... Туркменски/ туркменијски је службени језик, мада је руски и даље у широкој употреби, као „језик међуетничке комуникације“ (према уставу из 1992). Сматра се да име *Туркмен* потиче из периода кад су Руси први пут срели овај народ, а вероватно значи *Türk-men*, или „Ја сам Турк“ (*Türk*).

2.

Упркос свом развоју, богатству и жанровској разноврсности, туркменистанска књижевност за децу и младе је веома мало позната нашим читаоцима. Први значајан превод ове литературе код нас представљају туркменске приче за децу *Очи њастира* (1983) Кајума Тангрикулијева, у преводу са руског Петра Антоновића, док прве преводе поезије налазимо у заједничкој антологији Десанке Максимовић и Јованке Хрваћанин *Дечја њоезија народа СССР-а* (1987), у којој су уврштени стихови следећих песника: Нурија Бајрамова (*Камилче*), К. Тангрикулијева (*Лейли*) и Агагелдија Аланазарова (*Срећа*). Такође, Бајрамов и Аланазаров заступљени су и у антологији светске поезије за децу и младе *Даривање лејоше* (2003), док се у избору Душана Ђуришића *Све је њвоје* (2002) налази једна песма водећег туркменистанског песника за децу и младе Нурија Бајрамова (*Сунце за све*).

У време постојања совјетске државе, у туркменистанској култури и литератури и те како се осећао руски утицај који, ипак, није успео да угрози национални, језички и духовни идентитет ове древне заједнице. Туркменистанска књижевност за децу и младе темељи се на народној традицији и богатом фолклору (бајке, легенде, пословице, загонетке, брзалице, бројалице), чији су се жанрови и облици усменим путем преносили са генерације на генерацију.

Бајке су, такође, имале посебну улогу у образовању и васпитавању младих нараштаја, јер су се деца, опонашајући главне јунаке, учила храброс-

ти, пожртвованости и родољубљу. *Акѝамик*, *Кукавица Худајберди и деве*¹, *Маћеха*, *Продати сан*, *Бовенѝик* су бајке које деца највише воле и најбоље памте. Мајстори писане речи, као што су Берди Кербабајев, Ата Говшудшов, Гурбандурди Курбансахатов, Беки Сејтаков, Аман Кекилоб, Керим Курбинесов и други, створили су многе бајке и басне, а написали и занимљиве поеме на основу дела туркменистанског народног стваралаштва.

Књижевност за децу и младе заузима једно од важних места у националној књижевности. Народ је, односно појединац у име колектива, створио прве обрасце дела за децу, која су одражавала њихове наивне жеље и снове. Тако су настале успаванке, бројалице, бајке и легенде, које су васпитавала и грејала дечја срца. Кроз различите епохе, почев од класика: Махтумкуле, Б. Кербабајева, Н. Исмаилова, у туркменистанској књижевности се формирала велика група писаца који су стварали дела за децу и младе. Ту се, пре свега, мисли на следеће писце и песнике који су интензивно писали у периоду од 1960. до 1980. године:

- Кајум Тангрикулијев,
- А. Бајмурадов,
- Ј. Прикулијев,
- М. Гаријев,
- Нури Бајрамов,
- Агагелди Аланазаров,
- Хемра Шишов,
- Курбан Чолијев,
- Алберди Хајидов,
- Сеитмамед Хидиров,
- Дурђ Клич,
- Касим Нурбанов...

Ови и други писци подигли су туркменистанску дечју књижевност на већи уметнички и естетски ниво, који је постепено ослобађа дидактичности и прелази у сферу игре, хумора и маште.

3.

Избором песама и прича *Сѝижем веѝтар* (2012), коју је са руског превео Душан Ђуришић, песник Агагелди Аланазаров се у пуном светлу представља нашим читаоцима. До појаве ове књиге туркенистанска књижевност за децу и младе, а нарочито поезија, била је потпуна непознаница и недоступан свет, препознатљив само делимично на основу узгредних превода и препева са других језика. Захваљујући овом издању, односно

¹ Кукавица као плашљивац, не као птица, и деве као источњачка митска бића која дају светлост, не као девојке.

његовом приређивачу и преводиоцу, добили смо извесну слику и пионирски подухват, који је врло драгоцен и значајан у упознавању ове егзотичне литературе, културе и древне традиције.

Агагелди Аланазаров је рођен 1948. године у селу Марчак, у Тахта-Базарској области, на самом југу Туркменистана. Московски литерарни институт *Максим Горки* завршио је 1976. године. Тада је почео да ради у издавачком предузећу. Од 1983. до 1988. године преузео је Биро пропаганде Савеза писаца Туркменистана, од 1988. до 1992. био главни уредник издавачког предузећа *Туркменистан*, па заменик председника Комитета за штампу и директор поменутог издавачког предузећа (од 1995. до 2001). Сада ради у туркменистанској државној издавачкој служби.

У Ахшабаду и Москви објављене су његове књиге на туркменијском и руском језику: *Кућа сунца*, *Три весела кайејана*, *Пишем А*, *Пас који је једном лејео*, *Приче*, *Весела азбука*, *Свирај, моја фрулице*, *Ситижем вештар* и многе друге. Објављивао је и прозу, приче и новеле за одрасле: *Писма са йуша*, *Бели коњ*, *Тренушак љубави* и друге, као и три романа: *Ојњишије*, *Туљан* и *Врело лејо Хазара*. По његовим новелама снимљена су два дугометражна филма, а његов позоришни комад *Рођендан Лисе*, написан за децу, последњих 25 година извођен је у маријском, ахшабадским и другим театрима и у иностранству, у Израелу и Украјини.

Аланазаров је члан Савеза писаца и лауреат омладинске награде Туркменистана (1983). Његова дела су превођена на руски, енглески, српски, бугарски, киргизијски, турски и друге језике. Живи у главном граду Ахшабаду.

Спајајући традиционално и модерно, односно поучно и шaljиво, Аланазаров обрађује прилично разуђен број тема и мотива, међу којима доминирају: домовина, природа, завичај, породица, детињство, и др. Доза патриотизма је промовисана у песмама *Сунчани брод* и *Кад је код нас зима*, где се родна груди велича и пореди са нечим лепим и необичним:

*Туркменистан – сунчани брод,
коме је најпред усмерен ход.
Издалека, у сусрећу броду и нама,
облаци машу марамима...*

Осим метафоре, поређења и симбола, чини се да је ономотопеја честа и омиљена стилска фигура овог песника, чиме постиже већи степен звучности и игравости у свом обраћању деци (*Свирај, моја фрулице*, *Врана*, *Мачка*). Успаванка, загонетка и бројалица, такође, представљају поетске форме, у којима Аланазаров илуструје утицаје усмене лирике, али и савременог приступа свету идиле и породичном окружењу (*Бројим*, *Бакина усјаванка*, *Кишобран који се једе*). Дете је, углавном, главни јунак његових песама и прича, а неретко су то и животиње (*Камилче*, *Добри коњ*, *Ждрейчева йесма*). Пишчев стил је једноставан, порука јасна, описи складни и примамљиви. Било о чему да пише, Аланазаров показује несумњиво

познавање дечијег менталитета и психологије, што потврђују и кратке приче, са сажетом фабулом, бритким дијалозима и динамичним сценама (*Куче, Срећа, Чобанин Чари*). Поента се обично налази на крају, најчешће у виду (не)очекиваног драмског преокрета.

У надахнутом говору *Чисти лирски звуци из Туркменистана* Жарко Ј. Ђуровић наглашава „језичко осећање, лирске ефекте, умеће римовања, богатство стилских фигура, високе домете у препеву стихова“, као и „раскошну стваралачку енергију“ овог туркменистанског песника и прозног писца за децу и младе. Други рецензент, Јово Кнежевић, у прилогу *Вештар у снети и у срцу* с правом уочава „чврсту повезаност јединке са животодавном природом“, што се, заправо, односи на дете и његово окружење.

Космополитизам, дионизијску распеваност, као и друге духовне и етичке вредности Нури Бајрамов транспонује у песми *Сунце за све*, чији складно римовани катрени указују на међусобну и конститутивну повезаност човека и природе, односно живота и радости, као општег принципа универзума. Ова својеврсна химна животу наставља се у егзалтираним кликтајима, реторичким питањима и романтичарској понесености лирског субјекта (*Ко је весео – њревесео*), где се поново апострофирају *срећа, радоси, љуикоси*. Идиличну интонацију и обузетост природним лепотама на најбољи могући начин илуструју следеће песме:

- Месец у пустињи,
- Да макови процветају,
- Кајсијино дрво,
- Песма лала,
- Радост,
- Киша.

У дијалошкој форми Бајрамов је написао две песме (*Шша би радио, Мердан*), које кроз кратку епску нарацију приказују имагинарни свет дечака Мердана и разговор лирског субјекта са неименованим актантом. Свет биљака и животиња и његова фигуративна корелација са детињством представља битну семантичку окосницу песниковог опуса за децу и младе.

Курбан Чолијев пева о памуку и сунцу, док Алберди Хајидов (*Ко се збој чеја слави*) у поједностављеном песничком поступку и редукованом изразу, а из перспективе дечијег схватања, инсистира на реалистичности и миметичком односу према стварности (*Збој нежностии и шойлине / славе сунце када сине*). Његови стихови отуда имају реалистичку мотивацију остварену кроз шаљиву и инфантилизовану форму кроз играви и поучни смисао.

Илузију морских таласа дочарава Сеитмамед Хидиров, чије двосмислене конотације имају призвук вербалне и метапоетске игре. Његов катрен има логичку инверзију, са фројдовском техником грађења досетке у дословном и пренесеном значењу (Фројд 1969: 9). Изразито дугу успаванку Дурђа Клича *Сјавај, нежно јање моја* чине дванест складно римованих и

сликовитих катрена, са неколико мање познатих речи и израза које су објашњене у напомени преводиоца (*шахир, саз, алмаз, јурша, гушар*). Ова антологијска песма инклинира нарацији и фабулирању, те у својој структури поседује извесну дозу „филмског кадрирања“ и набрајања одређених појединости у циљу оснаживања песникове поруке, односно идеје:

*Од све деце ѿаметнији.
јачи, бољи и срећнији.
Бићеш радоси мајке своје –
сјавај, нежно јање моје!*

У песми *Вейар* Касим Нурбадов иронизира антропоморфизовано општење са ветром, да би на крају закључио да *себичан не ѿреба биши*. Главне јунакиње су две девојчице, чији разговор и свађу прати ветар који се не ставља ни на чију страну, већ њихову недоумицу разрешава педагошким поруком и афирмацијом несебичности. Лудистичка песма *Моје јаре* Хемре Широје је типичан пример компатибилности забаве и поуке, односно игре и збиље, при чему се посредством дечје личне самоспознаје афирмише љубав према животињама и кућним љубимцима.

Поетика шалозбиљности, игра речима и мотивска разноврсност су основна стваралачка обележја лирике истакнутог песника за децу и младе Кајума Тангрикулијева, чији стихови једним делом трпе утицаје народних умотворина и фолклора (*Усјаванка*). Актери његовог песмовног исказа су деца и одрасли (*Лейи*), биљни (*Цвеша нар*) и животињски свет (*Коњаник, Корњача*), који су у својој семантичкој равни оснажује дидактичку конотацију, родољубље и љубав према завичају (*Пролеће у Кара-Куму*).² Иако слике ведрога и разиграног детињства омогућавају да се лепота игре доживи из перспективе самих учесника, ипак, у изражавању широке скале психолошких осећања понекад има сете и носталгије (*Дрво и девојчица*):

*Сишје јесен. Дрво
сћреса лишиће с ѿрана.
Девојчица ћуши
зебњом оћхвана.*

*Замишљена, више
ири није рада.
Гледа како листи за листом
њише се и ѿада.*

Поступак антропоморфизације Кајума Тангрикулијева приказује креативно испољавање детета у игри, природи и породици, што илуструје и песма *Коњаник*, која је по много чему слична Змај-Јовином *Малом коњанику*. Заснивајући поетику на темељном познавању дечије психологије, маште и језика, овај туркменистански класик успоставља јединствен и мо-

² Кара-Кум – пустињска и степска област у Туркменији, на неким местима испод нивоа Каспијског мора (до – 43 м).

деран песнички говор са забавном/ хуморном и поучном функцијом, оствареном у разноврсној метричкој и версификацијској комбинацији.

4.

Квалитет и уметничку вредност туркменистанске лирике за децу и младе употпуњује и врстан превод/препев Душана Ђуришића, који у складу са стваралачком слободом и евентуалним одступањима прати првобитну замисао и идеју песника. Ђуришић напомиње да је ове песме почео да препевава са руског језика још од априла 1987. године. Те песме је налазио у часописима и листовима за најмлађе који су излазили у Москви. Његови препеви туркменистанских писаца објављивани су, почев од маја 1988. године, у гласилима за децу у Подгорици (*Осмијех*, *Нови сусрећии*) и Бијелом Пољу (*Бјелољољске новине*), као и у зборнику *Све је ѿвоје* (2002), сто песама из листа *Осмијех*.

Иако сажета и по природи ствари непотпуна, ова скица о савременој туркменистанској поезији за децу и младе унеколико омогућава да се стекне одређен увид у њене основне стваралачке, идејно-тематске и језичко-стилске токове, који показују да се ради о јединственом уметничком свету детињства са снажним ослонцем на традицију и народни фолклор. Синтеза архаичног и савременог остварена је сликовито и надахнуто, захваљујући, пре свега, особеним лирским визијама и способностима да се преобрази већ виђено и архетипско.

ЛИТЕРАТУРА

- Аланазаров (2012): Агагелди Аланазаров, *Сѿижем вјешар*, с руског превео и препевао: Душан Ђуришић, Подгорица: Удружење књижевних преводаца Црне Горе.
- Ђуричковић (2013): Милутин Ђуричковић, *Обиље лијейих сѿихова и ѿрича* (Агагелди Аланазаров: *Сѿижем вјешар*), Подгорица: Просвјетни рад (Дјечији свијет), 3.
- Ђуришић (2014): Душан Ђуришић, *Да макови расцвјешају*, Из туркменистанске поезије за дјецу, приредио и с руског превео: Душан Ђуришић, Подгорица: Удружење књижевних преводаца Црне Горе (у штампи).
- Максимовић, Хрваћанин (1987): Десанка Максимовић, Јованка Хрваћанин, *Дечја ѿоезија народа СССР-а*, Крушевац: Багдала.
- Кајум (1983): Кајум Тангрикулијев, *Очи ѿасѿира*. Туркменске приче за децу, превео са руског Петар Антоновић, Москва: Радуга. Горњи Милановац: Дечје новине.
- Фројд (1969): Сигмунд Фројд, *Досейка и њен однос ѿрема несвесном*, Нови Сад.

Milutin Đuričković
College for pre-school teachers of vocations studie
Aleksinac

CONTEMPORARY TURKMEN POETRY FOR CHILDREN AND YOUTH (origin, development, poetics)

Summary: This paper discusses the origin, development, and poetics of contemporary Turkmen poetry for children and youth, which is little known to our readers. First, we point out certain conceptual and motif characteristics, and linguistic and stylistic features, with special emphasis on the lyricism of some important representatives. Aware of the limitations and partial unavailability of the material, we consider certain segments of Turkmen poetry for children, as well as a collection of poems/stories of one of the leading authors Agageldi Alanazarov *Chasing the Wind* (2012), edited and translated by Dušan Đurišić. It is a rare and valuable achievement (translated from Russian), which highlights the themes and poetics not only of this author, but also the contemporary Turkmen poetry for children and youth in general.

Keywords: Turkmen poetry, children, language, style, themes, poetics.